

Hur var det möjligt?

Ambition och kontinuitet i Härnösands Musiksällskaps verksamhet

Anders Olsson

Cirkulation och samspel, kommunikation och kontakt, är övergripande begrepp som kännetecknar det regionala musiklivet i Sverige under 1800-talet i en borgerlig kultur. De är också begrepp som är relevanta för Härnösands Musiksällskaps uppbyggnad och verksamhet under 1840-talet.

Det första protokollet för Sällskapet för Musiköfningar, det sällskap som senare kom att kallas Härnösands Musiksällskap, är daterat den 12 oktober 1842.¹ Till detta sällskap fanns föregångare, såsom Musikaliska Sällskapet i Härnösand under 1820- och 1830-talen, och även tidigare sällskap. Källor för att beskriva och analysera den verksamheten är mycket knapphändiga. Liknande musiksällskap fanns även i många andra svenska städer vid denna tid. Det bedrevs en parallell verksamhet över hela landet.²

En förteckning över konserter under Härnösands Musiksällskaps första år innehåller bland annat:

- 14 maj 1843: Joseph Haydn, Årstiderna; Giovanni Battista Viotti, Konsert för violin; Ludvig van Beethoven, Pianoduo; Wolfgang Amadeus Mozart, Ouvertyrt till Trollflöjten; Friedrich Kuhlau, Pianokvartett

¹ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 12 oktober 1842 (Landsarkivet, Härnösand).

² Se till exempel Owe Ronströms kapitel i denna antologi. Utforskandet av denna verksamhet är dock i sin linda, och framför allt saknas en övergripande, nationell diskussion om musiklivets villkor under 1800-talet, särskilt sedda ur jämförande europeiska perspektiv. Mycket utforskat material vilar i arkiven.

- 12 november 1843: Ludvig Spohr, ouvertyr och fem större sångnummer för kör och soloröster ur operan *Issonda*
- Carldagen den 28 januari 1844: Carl Maria von Weber, *Jubelouvertyr*; musiken till nationaldivertissementet till firande av H. Maj. Konungens regeringsjubileum
- Långfredagen 1845, Joseph Haydn, *Jesu sju ord på korset*
- 10 april 1846: Georg Friedrich Händel, *Fyra körer ur Messias*; Felix Mendelssohn, *David's 95 Psalm*, kantat för solostämmor, kör och orkester
- Augusti 1847, Biskop Franz Michael Franzéns begravning: *Lacrimosa* ur Mozarts *Requiem*

År 1850 bodde 2 738 personer i Härnösand, en vid den tiden medelstor residens- och stiftsstad i Sverige. Hur var det möjligt för Sällskapet för Musiköfningar att med detta befolkningsunderlag framföra och upprätthålla den repertoar som konserterna representerar? Just befolkningens storlek var nog inte av avgörande betydelse, utan snarare de personer och resurser som samlades i denna stad för att initiera och utveckla musiklivet – musiker, ledning, musikalier, musikinstrument, lokaler, ekonomi, publik. Hur detta musikliv blev möjligt är den fråga som detta kapitel empiriskt vill belysa. Praktiska omständigheter är av avgörande betydelse för musiklivets utveckling, inte bara i Härnösand, utan också i liknande residens- och stiftsstäder. Denna studie inriktar sig på Härnösands Musiksällskskaps första verksamhetsår, 1842 till ca 1850.

Myndighetsutövning och förvaltning utifrån lagar och förordningar utgör den samhälleliga basen för det regionala musiklivets framväxt i Härnösand – myndighetsutövning i form av länsadministration, kyrkans organisation, utbildning, försvarets uppbyggnad, kompletterad med industriell expansion och transportsystemets etablering och utvidgning.³ Men det är den nationella regleringen av myndighetsutövningen som bestämmer riktlinjerna för verksamheten. En sådan administrativ förvaltning anger den ordning i vilken 1800-talets samhällsstruktur växte fram. Ett borgerligt samhällsliv kom att utvecklas. Detta kännetecknade det sociala och kultu-

³ För sambandet mellan kyrka och utbildning för musiklivet, se Mattias Lundbergs bidrag till denna antologi.

rella livet i tidens regionala centra, vilket Bengt Ahlbeck visat med anknytning till just Härnösand.⁴

Det var ett komplicerat samspel mellan många nivåer av samhällsliga institutioner som utgjorde strukturen för 1800-talets samhällsbyggnad. I den svenska samhällsbyggnaden vid mitten av 1800-talet fanns individer som tog initiativ för förvaltning, för myndighetsutövning, för utbildning, och också för musiklivet. Strukturen för samhällsuppbyggnaden och därigenom det regionala musiklivets framväxt anger ramarna för möjligheterna till enskilda individers initiativ och möjligheter att i samspel påverka och utveckla musiklivet i den offentliga borgerligheten.⁵ Dessa individers symboliska kapital gav auktoritet och myndighet åt sådana initiativ.⁶

En bild för detta samspel mellan individer och strukturer är kommunikationen mellan svamparnas mycel och trädens rhizomer, så som Peter Wohlleben beskriver det i *Trädens hemliga liv*.⁷ Mycelet består av ett mångförgrenat nätverk som växer under jorden, en livsviktig komponent i många ekosystem. Rhizomer är växternas underjordiska stammar, från vilka deras rötter bildas.⁸ I ett allt finmaskigare nätverk kommunicerar svamparnas mycel och trädens rhizomer med varandra för gemensamt stöd, utveckling, cirkulation och rörlighet. Denna bild kan illustrera att individerna i 1800-talets samhällsbygge är som mycel och rhizomer i trädets hemliga liv, men vad blir då trädet? Strukturen för den myndighets- och maktutövning som blir förutsättningen för 1800-talets nationsbygge, det regionala musiklivet som en symbolisk del av en borgerlig kultur för detta nationsbygge, eller rent av musiken själv? Bilden av samspelet mellan mycel och rhizomer får i min framställning belysa den intrikata kommunikationen och nätverken mellan individer och institutio-

⁴ Bengt Ahlbeck, *Musikdirektör Anders Sidner: Musikundervisning och musikliv i skolan i Härnösand 1840–1870* (Diss. Stockholm: Kungliga Musikhögskolan, 1998).

⁵ För begreppet ”den offentliga borgerligheten”, se Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet: kategorierna ”privat” och ”offentligt” i det moderna samhället* (Stockholm: Arkiv, 2003).

⁶ För begreppet ”symboliskt kapital”, se Pierre Bourdieu, *Konstens regler* (Stehag: Symposion, 2000).

⁷ Peter Wohlleben, *Trädens hemliga liv* (Stockholm: Norstedts, 2016).

⁸ Begreppet rhizom använder Gilles Deleuze och Félix Guattari i överförd betydelse som ett organiseringsmönster av människor, idéer och böcker. Gilles Deleuze & Félix Guattari, *Kapitalism och schizofreni: Tusen platåer* (Hägersten: Tankekraft, 2015).

ner i den regionala musikens framväxt, och det är detta samspel jag behandlar i denna text.

Om tillkomsten av Härnösands Musiksällskap placeras i en historisk och geografisk kontext, kan den yttersta tidsgränsen vara det långa 1800-tal, som Eric Hobsbawm beskriver det i sin tetralogi om Europas historia.⁹ Härnösands Musiksällskaps första år infaller i Hobsbawms periodindelning mot slutet av "the age of revolution", 1789–1848, och i början av "the age of capital, 1848–1875". Revolutionernas tidsålder karakteriserar Hobsbawm som hoppets tid, vilken sedan i kapitalets tidsålder utvecklades i många riktningar: industrialiseringens genombrott, utvecklingen av ett transportsystem som förenade hela världen, konflikter och krig, nationsbyggen, demokratins framgångar.

Kan ett sådant europeiskt perspektiv för de omvälvningar som 1800-talet innebar vara relevant även för en stad i det geografiska Mellansverige, södra Norrlands kustland? Att döma av kapitelrubrikerna i Harald Wiks *Härnösands historia*, del III, 1820–1920, återspeglar utvecklingen i Härnösand en europeisk 1800-talshistoria.¹⁰ Staden försågs med gatljus och inomhusbelysning, med vatten- och avloppssystem. Kommunikationerna förbättrades vilket framför allt märktes i utbyggnaden av ångbåtstrafik – kusttrafik med regelbundna förbindelser med Stockholm, lokaltrafik upp efter Ångermanälven. Sjöfartsnäring, handel, hantverk och industri kom att karakterisera staden.

Härnösand var ett norrländskt centrum för förvaltning, kyrklig organisation, utbildning och försvar. Här fanns i residensstaden länsstyrelse och landshövding; i stiftsstaden biskop, domkyrka och domkapitel för Härnösands Stift, som omfattade hela Norrland;¹¹ Sveriges enda gymnasium norr om Gävle, och i och med folkskole-reformen 1842 också ett seminarium för folkskollärare och småskollärare, liksom en navigationsskola relaterad till den blomstrande sjöfarten och varvsindustrin; en militär närvaro, utifrån 1808–1809 års svensk-ryska krig med en utbyggnad av infanteriregemente, volontärskola och arméstab.

⁹ Eric Hobsbawm, *The age of the Revolution* och *The age of Capital 1848–1875* (London: Weidenfeld and Nicolson, cop. 1962 resp. 1987).

¹⁰ Harald Wik, *Härnösands historia. III, 1810–1920* (Härnösand: Centraltryckeriet, 1981) ger underlag för beskrivningen av Härnösand i följande stycken.

¹¹ Luleå Stift inrättades först 1904.

Tack vare expansionen under det långa 1800-talet kom Härnösand allmänt att beskrivas som ”Norrlands Aten”, en beteckning som inte bara hade en arkitektonisk anknytning – residenset, domkyrkan och gymnasiebyggnadens pelarrotunda – utan också knöt an till stadens utbud av utbildningar och den kulturella verksamheten i den borgerliga offentligheten som odlades utifrån tjänstemannastadens och industristadens förutsättningar. 1800-talet var en period kännetecknad av utveckling på många nivåer. Ur ett norrländskt perspektiv kan Härnösand beskrivas som en knutpunkt i denna stora landsdel, trots att staden geografiskt ligger mitt i Sverige.

Material

Den dynamiska och expanderande position som Härnösand kom att få under 1800-talet, får utgöra en strukturell kontext till hur det var möjligt att etablera ett musikliv i denna stad, bildandet av ”Sällskapet för Musiköfningar” 1842, och de första decenniernas offentliga konsertverksamhet i detta sällskap. Innan jag återgår till att besvara den inledande frågan, vill jag kort redogöra för de källor och referenser jag använder mig av i denna förklaring.

Det finns en riklig tillgång på arkiv- och källmaterial i Härnösands Musiksällsorks arkiv vid Riksarkivet i Härnösand. På Västernorrlands Länsmuseum finns dessutom bland annat den så kallade Läroverksamlingen, i vilken musikalier också ingår. Arkivalier med anknytning till Härnösands Musiksällskap – tidningsnotiser, anmälningar, recensioner och brev – finns också på Sambiblioteket i Härnösand och i privata arkiv. Företrädare för Härnösands Musiksällskap har genom tiderna varit noggranna med arkivhållningen. En svårighet för forskningen är att arkivalier är spridda på flera arkiv. Arkiven för musiklivet i Härnösand skulle kunna samlas och göras mer tillgängliga.

Arkiven omfattar inte bara musikalier – fulla orkesterpartiturer, transkriptioner för piano à quatre mains och mindre ensembler, noter för sång och piano eller piano och soloinstrument – utan även direktionens protokollsböcker, räkenskapsböcker, repertoarböcker, klippböcker för annonsering och konsertrecensioner, annonser och annan marknadsföring. I denna studie använder jag mig i första hand av protokoll, kontinuerligt förda i detalj för perioden 1842–1852.

Några av de ledande personerna bakom expansionen och organisationen av musiklivet i Härnösand är Anders Sidner, grundaren av Säll-

Härnösands Musiksällskaps arkiv, i Riksarkivet, Härnösand. Foto: Bengt Wittgren.

skapet för Musiköfningar, och i senare tid hans ättlingar. Den Sidnerska familjens personarkiv, som också finns i Riksarkivet i Härnösand, visar denna familjs symboliska kapital för musiklivet i Härnösand och illustrerar utvecklingen av de nätverk och den kommunikation som likt mycel och rhizom utvecklade och upprätthöll den musikaliska verksamheten

Ett urval av arkivmaterial, relevant för Musiksällskapets första decennier, utgör grunden för min framställning.¹² Detta material kompletteras med ett antal sekundärkällor. Här finns historiska framställningar framtagna inför Musiksällskapets olika jubileer och översikter i

lokalpressen. Jag använder mig framför allt av Torsten Buchts jubileumsskrift, *Härnösands Musiksällskap, 1842–1942* (1942), för att belysa protokollens beslut. Torsten Bucht var dotterson till Anders Sidner, nordist, forskare och under en tid också dirigent för Härnösands Musiksällskap. Hans skrift illustrerar Härnösands Musiksällskaps historia under de första 100 åren. Perioden för min studie, 1842–1852, tydliggör Bucht med noggranna referenser, t. ex. till Anders Sidners livfulla brevväxling med Jakob Axel Josephsson i Uppsala. Bengt Ahlbecks doktorsavhandling *Musikdirektör Anders Sidner: Musikundervisning och musikliv i skolestaden Härnösand 1840–1870* (1998), är en annan sekundärkälla som analyserar Sidners pedagogiska gärning. För en musikhistorisk och personhistorisk belysning av Musiksällskapets första verksamhetsår har källmaterial från det Sidnerska personarkivet varit mig till stor hjälp, liksom samtal med den Sidnerska Släktförningens nuvarande företrädare.

¹² Protokoll förda i direktionen för Sällskapet för Musiköfningar: 12 oktober 1842, 25 april 1843, 2 oktober 1843, 21 maj 1844, 26 november 1849, 22 juni 1850, 22 februari 1851 (Riksarkivet, Härnösand).

Direktion och arbetande ledamöter

Hur var det alltså möjligt för "Sällskapet för Musiköfningar", sedermera Härnösands Musiksällskap, att genomföra de konserter som den inledande sammanställningen illustrerar? Den europeiska och den svenska sociala omvälvningen under 1800-talet som inledningsvis skisserats ger en bakgrund till att besvara denna fråga, och det gör också Härnösands position, som sjöfartsstad, industristad, residensstad, stiftsstad, utbildningsstad.

Vilka omständigheter var det som möjliggjorde denna musikaliska utveckling? Hur var det möjligt att ekonomiskt hålla i gång en sådan bred och ambitiös konsertverksamhet? Vilka var de eldsjälar som fick hjulen att rulla?

Sällskapet för Musiköfningar annonserades i den nya tidningen *Härnösands-Posten* den 22 maj 1842, och Anders Sidner berättar i ett brev till sin vän i Uppsala, kompositören Jakob Axel Josephsson, om både tidningen och musiksällskapet:

Jag är nu alldeles ockuperad, vår nya tidnings profnummer skall ut till Thorsdags morgonen och först idag sättas de första raderna. Därtill kommer att vårt nya Musiköfningssällskap i afton skal stiftas under Åkermans ordförandeskap och der måste jag vara hufvud-driffjedern.¹³

Den Fredrik Åkerman som Sidner refererar till var hovrättsråd och blev 1842 utnämnd till landshövding i Västernorrlands län. Sidner beskriver, i ett annat brev, landshövdingens musikaliska kvaliteter: "Åkerman är en trefflig sällskapskarl och god värd; spelar Pf. [Pianoforte] och sjunger en rätt vacker Tenor".¹⁴ Åkerman blev kvar i Härnösand till 1848, tillsammans med sin maka, Henriette Josephine Åkerman. Hon var en utmärkt pianist, skriver Bucht.¹⁵ I sin ungdom hade hon studerat för Franz Liszt, i Berlin. De två satte sin prägel på musiklivet i Härnösand och nivån på musicerandet i residenset.

Dock hade Sidner sina tvivel på den musikaliska kvaliteten hos de potentiella deltagarna i Musiksällskapet. Han skriver till Josephson

¹³ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 12.

¹⁴ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 9.

¹⁵ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 9.

i oktober 1841 om sin inventering av möjliga instrumentalister och sångare:

Nu om Musiken; han hör till de döda tingen; vare detta nog sagdt därom; Få se hvad man kan göra däraf; fullt lif torde väl ändå ej vara att vänta så snart. Resurserna äro klena. Fiolspelare finnas till ungefär en dubbelkvartett; inga andra orkester-instrument. Sångare finnas få; goda basar, men inga tenorer. Sångerskor är det godt om och deribland rätt passabla röster, åtminstone till chör.¹⁶

Det första bevarade protokollet för "Sällskapet för Musiköfningar" är daterat den 12 oktober 1842. Det avser ett sammanträde för Sällskapets "direction" eller styrelse. Protokollet ger information om deltagarna i styrelsen, de arbetande ledamöterna, som det hette. Det hänsyftar inledningsvis till ett tidigare protokoll, nu förkommet, från våren detta år, då bröderna Westman, borgmästare och "con-rector" – snarast studierektor i nutida språkbruk, hade anmodats att bli "directeurer".¹⁷

Den andra paragrafen i detta protokoll anger hur nya medlemmar samlades: "... att 'Kallelsebref' skulle tryckas till anskaffande af Arbetande Ledamöter, vilka voro de enda, som till en början borde i Sällskapet inkallas".¹⁸ Direktionen valde alltså ut ett antal lämpliga personer med visad musikalisk färdighet eller potential till vilka kallelser skickades, och en nutida läsare får anta att den person som kallelsen skickades till inte gärna tackade nej. Den materiella konnotation som ordet "anskaffande" har, stödjer detta antagande. Det låg makt bakom kallelsebrevet – dock inte med någon kallelsetanke bakom – med tanke på avsändarnas sociala position i borgerlighetens Härnösand. Att bli kallad bekräftade den borgerliga tillhörigheten och gav de kallade ett symboliskt kapital, en bekräftelse på deras anseende. De kallade kom att tillhöra, som protokollet anger, gruppen "Arbetande Ledamöter". De kallades till ett arbete, i musikens tjänst, en vacker tanke, eftersom musicerandet mestadels utfördes av amatörer. Detta arbete innebar en musikalisk fostran, en musikalisk bildning och tillskapandet av en borgerlig musikalisk kultur.

¹⁶ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 13.

¹⁷ Erik Johan och Adolf Westman. Erik Johan Westman var domkyrkoorganist och borgmästare. Som Mattias Lundberg visar i sitt kapitel i denna antologi, blev Erik Johan en tidig medlem i Sällskapet för Musiköfningar.

¹⁸ Sällskapet för Musiköfningar, Protokoll, 12 oktober 1842.

Vilka var då de kallade? Namnlistan i detta protokoll upptar sammanlagt 22 personer. Namn och titlar ger en inblick i den tidens borgerlighet och ståndssamhälle. Kvinnorna var i majoritet, 14 personer. Bland dem finns "landshövdingenskan" Åkerman, två fruar och några mademoiseller. De övriga kallades alla mamseller. Mademoiseller och mamseller var alla ogifta kvinnor ur borgarståndet och prästeståndet i det ståndssamhälle som ännu rådde.¹⁹ Männen hade alla "herr" som titel: någon enstaka benämndes utan särskild yrkestitel, men de flesta hade dubbla titlar, alltså både herr och yrke. Representerade yrken var till exempel handlare, kandidat, lektor, apotekare, studerande.

Här är alltså kärnan av de första arbetande ledamöterna i Sällskapet för Musiköfningar. Protokollen för 1840- och 1850-talen anger kontinuerligt namn på nya personer till vilka kallelsebrev skickades. Hur kunde direktionen veta till vilka personer det var lämpligt att skicka kallelser? Härnösand var, som nämnts, en residensstad med 2738 invånare år 1850. De kallade utgjorde en borgerlighet, de flesta inflyttade, och de representerade förvaltningar, kyrka, skola, försvar, näringsidkare; knappast fiskare, bönder, industriarbetare. De var inte fler än att de som hade intresse och fallenhet för klassisk musik kände varandra. Följaktligen var de en del av den borgerliga offentligheten. Kallelsebrev och deltagande i Sällskapet för Musiköfningar blev ett sätt att forma denna offentlighet, och de gav mottagarna ett symboliskt kapital i borgerligheten.

Nu föddes emellertid inte "Sällskapet för Musiköfningar" ur intet. Det hade funnits föregångare. Bucht inleder sin jubileumsskrift med att beskriva tidigare sällskap, framför allt under 1820- och 1830-talen. Från dessa föregångare är få arkivalier bevarade, men Bucht refererar till en medlemsförteckning inför uppförandet av Hæffners passionsoratorium, Försonaren på Golgatha, långfredagen 1831. Denna förteckning kategoriserar medlemmarna i spelande och sjungande. De flesta sjungande är kvinnor, och alla spelande är män. Bland de spelande finns redan bröderna Westman, borgmästaren och conrectorn. Bucht meddelar att borgmästare Erik Johan Westman var organist i

¹⁹ "Fröken" var fortfarande vid denna tid en titel för ogifta adelsdamer. Den första "fröken" som kallades var enligt protokollet av den 2 oktober 1843 fröken S. Kumerhielm. Mamsellerna hade en lägre rang än mademoisellerna, även om båda grupperna tillhörde borgarståndet ("Mamsell", "mademoiselle", *Svenska Akademiens Ordbok*).

Domkyrkan under 50 år, deltog i stråkkvartetter och var Härnösands musikaliska orakel. Hans bror, Johan Adolf, magister och conrector, var director musices et cantus vid läroverket och deltog flitigt i "den lilla residensstadens musiklif".²⁰ I sina maktpåliggande och musicerande funktioner blir de båda bröderna Westman alltså exempel på länkar mellan det tidigare och det nybildade musiksällskapet.

I det tidigare musiksällskapets verksamhet deltog också Anders Sidner under sin gymnasietid. Han var prästson från norra Ångermanland som efter gymnasiestudier i Härnösand fick sin magisterexamen i Uppsala 1841 och blev vid samma tid utnämnd till musikdirektör av Kungliga Musikaliska Akademien. Han återvände till hemstaden full av iver att initiera lokal musikutövning och musikfostran utifrån sin position som nyutnämnd musiklärare vid den skola där han tidigare gått och till det musicerande och det musikliv han tidigare själv deltagit i.²¹

När "directeurerna" i det nybildade musiksällskapet skickade kallelsebrev till arbetande ledamöter hade de, får vi förmoda, full kontroll över adressaterna. Det nybildade sällskapet öppnade en möjlighet att återupprätta ett redan existerande organiserat musikliv i staden. Den dubbelt utbildade Anders Sidner, magister i Uppsala och musikdirektör vid Kungliga Musikaliska Akademien i Stockholm, återvände till staden och initierade återupprättandet tillsammans med den nyligen inflyttade landshövdingen Fredrik Åkerman.²² Här fanns initiativkraft, makt och myndighet. Sidner återvände till ett musicerande, genom kyrka, skola och musiksällskap, som han kände till sedan tidigare. Här fanns cirkulation och rörlighet. I detta musikliv var några redan kända nyckelpersoner fortfarande verksamma. Denna organisation och detta återuppväckande av musiklivet, med makt och myndighet, skapade en musikkultur och sammansvetsade en offentlig borgerlighet. Detta blev bakgrunden till hur det var möjligt att genomföra den musikaliska verksamhet som detta kapitel inledande exempel ger prov på.

²⁰ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 4.

²¹ Åter i Härnösand blev Anders Sidner först musik- och sånglärare vid läroverket och folkskoleseminariet, och så småningom vikarierande konrektor. Han blev konsistorienotarie vid domkapitlet 1846 och var verksam i Härnösand till sin död 1869. 1857 utnämndes han till ledamot av Kungliga Musikaliska Akademien. Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 9.

²² Anders Sidner var alltså en hemvändare, likt Johan Enequist, den centrala figuren i Visby Musiksällskap. Se Owe Ronströms kapitel i denna antologi.

Musiklivet i Härnösand var en del av den sociala omvälvning och det nationsbyggande som förändrade Sverige under 1800-talet. Härnösand utgjorde ett regionalt centrum för förvaltning och myndighetsutövning. En struktur för förvaltning gjorde denna förändring möjlig, men själva omvälvningen genomförde individerna verksamma i denna struktur, här framför allt representerade av Anders Sidner som "hufvuddriffsjeder", i samverkan med "directeurerna" i det återupprättade Musiksällskapet, i sin tur representanter för kyrka, offentlig förvaltning och utbildning. I den allmänna samhällsomvälvningen var initiativet till "Sällskapet för Musiköfningar" en aktiv del. Det blev ett återuppväckande, ett upprätthållande och en utveckling av en musikkultur. Följande avsnitt i detta kapitel illustrerar det borgerliga musiklivets utveckling som en samverkan och ett samspel mellan individer i Härnösands Musiksällskaps ledning och de samhällsinstitutioner de representerade.

Anders Sidner. Foto: Bengt Wittgren, Riksarkivet, Härnösand.

Musikliv och musikkultur – framförandet av Trollflöjten

Vid denna tid, 1842 och framåt, blev verksamheten i skolan en mer märkbar del av samhällslivet. Folkskolestadgan kom 1842, och som en konsekvens av denna förordning var det stiftsstädernas uppdrag att inrätta lärarseminarier. Skolan sorterade under kyrkan, och i stiftsstadens Härnösand fanns således inte bara Sveriges enda gymnasium norr om Gävle utan också ett lärarseminarium med ett ansvar att genomföra folkskolestadgans anvisningar om allmän skolundervisning, i vilken också musikundervisning ingick. Gymnasiet och lärarseminariet innebar en inflyttning av akademiskt utbildade

Det gamla gymnasiet i Härnösand, med kyrkan i bakgrunden. Trägravyr av T. Dardell, 1868. Härnösands kommun/ Härnösands historia.

lärare, ett tillskott i den borgerliga kulturen, och också tillresta och inackorderade gymnasister och seminarister från hela Norrland. I Härnösands utbildningssystem fanns lärare och rektorer som nåddes av direktionens kallelsebrev. Det allra första protokollets förteckning över mottagare upptar lektor Nystedt, kandidaterna Tirén och Ruuth, och studerande Berlin.²³

En allmän musikalisk fostran utgick från kyrka och skola. I den kyrkliga hierarkin fanns i stiftsstadens biskop Franz Michael Franzén, ledamot i Kungl. Musikaliska Akademien, och Anders Sidner, musiklärare och så småningom konsistorienotarie. I den statliga förvaltningen fanns landshövding Åkerman, och i stadens ledning borgmästare Westman – alla med ledande funktioner i stadens musikliv. Här fanns alltså tjänstemän i ledande positioner för att initiera och genomdriva musikaliska projekt såsom Sällskapet för Musiköfningar. Hur löste Anders Sidner, huvuddrivfjädern i sällskapet som han själv kallade sig, denna uppgift med tanke på de spelande och sjungande deltagare som fanns att tillgå?

Ett exempel på praktiska lösningar blir programmet för den soaré som man arrangerade den 13 november 1842. Till denna soaré förbereddes ett konsertant framförande av Mozarts Trollflöjten, undan-

²³ Se vidare Ahlbeck, *Musikdirektör Anders Sidner: Musikundervisning och musikliv i skolstaden Härnösand 1840–1870* (Stockholm: Kungliga Musikhögskolan, 1998).

tagandes Nattens Drottningens stora aria, med solister ur kören.²⁴ Sidner är tveksam inför sitt projekt i ett brev till Josephson: ”Här kallas det af många ett vågstycke, och är det äfven; ty för icke längesen skulle det äfven i Upsala ha ansetts så”.²⁵ Jämförelsen med Uppsala blir ett mått på företagets omöjlighet, eller kanske det tvärtom visar framåtandan och djärvheten i att genomdriva denna operauppsättning.²⁶ I avsaknad av resurser litar Sidner på den goda viljan: ”... men här finnes något, som ofta saknas i större musikföreningar, och det är god vilja och på den bygger jag”.²⁷ Han inventerar sin kör och solisterna ur kören: sex sopraner och fem altar, fem tenorer och sex basar, sammanlagt 22 personer. Rollerna är delade, förmodligen utifrån körens möjligheter. Så här var det:

Paminas parti är deladt mellan Th. Hedlund och Mams. Bergegren; Tamino mellan Tirén och Nystedt; Eckhäll är Monostatos och till en del Papageno; Tirén det övriga av Papageno; Berlin är Sarastro.²⁸

Rollfördelningen ändrades sedan så att lektor Nystedt tog hela Taminorollen och, lägger Sidner till i ett senare brev, ”piggade derigenom upp de öfriga till stor vinst för det hela”.²⁹

Hur arrangerades orkesterpartierna? Sidner berättar för Josephson att orkestern bestod av fyrhändigt piano och dubbelkvartett. Uppenbarligen fanns inga blåsare vid detta tillfälle. Han recenserar också några enskilda insatser:

Du skall knapt tro detta, då jag säger, att en bland Ista Violerna (Almqvist var den andre)³⁰ var Borgmästare Westman, hvilken jag förut beskrivit för dig, såsom en den odrägligaste vidhållare af långsamt Tempo; men jag har häraf med glädje fått röna, att äfven 60-åringen kan piggas upp blott man får tid på sig. Sjelfva pjesen i öfrigt geck ganska bra; och derfor har jag till en stor del att tacka

²⁴ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 19.

²⁵ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 19.

²⁶ Jämför Abraham Mankells överväldigande recension av Visby Musiksällskaps framförande av Haydns Skapelsen år 1850. Se Owe Ronströms kapitel i denna antologi.

²⁷ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 19.

²⁸ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 20.

²⁹ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 20.

³⁰ Alltså matematiklektor Erik Almqvist, son till biskop Eric Abraham Almqvist, Frans Michael Franzéns företrädare på biskopsstolen i Härnösand, farbror till Carl Jonas Love Almqvist. Erik Almqvist och Carl Jonas Love Almqvist var alltså kusiner.

Nystedt, som var en dråplig Tamino, och sjöng: 'Das Bildnis' på ett sätt som jag utom Gynther, hört ingen, icke ens Hvasser, sjunga bättre.³¹

Sidner var alltså full av entusiasm. Rådhusalen var pinfull, skriver han, och publiken var så omåttligt belåten att sällskapetets ordförande, landshövding Åkerman, föreslog ”att vi skulle begagna denna sinnesstämning och smida medan jernet var varmt och framföra Trollflöjten en gång till”.³²

Genomförandet av denna extraföreställning ger en inblick i stadens möjligheter och visar ledningens samverkan och engagemang. Åkerman skulle följande onsdag ha en ”stor middag för alla stadens och länets notabiliteter”, omkring 70 till antalet, för att göra sin officiella debut som ny landshövding och hälsa sina gäster välkomna till sin ”nu färdiga och högst eleganta bostad”, alltså residenset i Härnösand, och sedan ta med gästerna till föreställningen av Trollflöjten i Rådshussalen. Sidner berättar: ”Från middagen gick man således directe upp på Soiréen der Trollflöjten åter gavs med lika stort bifall”.³³

Detta blev ett tillfälle för ”Sällskapet för Musiköfningar” att visa upp sig i ett operaframförande, en historisk premiär i Härnösand både för de medverkande och för publiken. Det blev dessutom, tack var Åkermans initiativ, ett tillfälle att bekräfta Härnösand som en residensstad med ett eget musik- och kulturliv för hans inbjudna och tillresande gäster från hela länet. Med detta visade Sidner att Trollflöjten kunde genomföras i Härnösand, och han banade på det sättet vägen för framtida offentligt musicerande. Vi får genom Sidners brev en inblick i hur detta projekt var praktiskt möjligt.

Individerna i Musiksällskapets ledning, deras funktioner och sociala ställning samt relationerna mellan dem möjliggjorde initiativ i samverkan. För Musiksällskapets del kan ett antal ledande personer urskiljas: landshövdingen, biskopen, borgmästaren, conrektor, lek-

³¹ Julius Günther (1818–1904), svensk operasångare (baryton), sångpedagog och kördirigent; sjöng tillsammans med Jenny Lind; gjorde konsertresor i landsorten. Daniel Hwasser (1817–1871), svensk operasångare (basbaryton), operachef och hovsångare. Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 20.

³² Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 20.

³³ Bucht, *Härnösands Musiksällskap, 1842–1942*, 20. Byggnaderna finns fortfarande i Härnösand. Det är en sträcka på ca 300 meter från Residenset över Stora Torget upp till Rådhuset.

torerna vid gymnasiet, m.fl. Dessa personer förenades i ett nätverk både för Musiksällskapets direktion och ledamöternas verksamhet i sång och spel. Anders Sidner ledde den samlade verksamheten i undervisning och repetition, planering och genomförande, för att initiera, utveckla och upprätthålla den musikaliska verksamheten. Exemplet med framförandet av Trollflöjten visar hur ett nätverk av funktioner och individer, likt en samverkan mellan mycel och rhizomer, gjorde det möjligt både att genomföra musikaliska projekt och att samla en publik för dessa i Härnösand, att etablera ett musikliv och en musikkultur.

Noter och instrument – praktisk planering

Sällskapet för Musiköfningar deltog i Härnösands officiella liv, både i kyrkoårets högtidligheter och i officiella sammanhang. Som jag visat inledningsvis, kunde sådana framträdanden vara de kyrkliga högtiderna, biskopens begravning, eller konungens regeringsjubileum. Exempelen visar att Musiksällskapets verksamhet var en integrerad del av offentligheten i Härnösand, och i fullgörandet av sina uppdrag bidrog de medverkande både till att skapa en gemensam musikkultur och att bekräfta musikens betydelse i stadens borgerliga liv.

Musicerandet kan identifieras ur två aspekter: dels de ovan kyrkliga och officiella uppdragen, dels de konserter och soaréer som blev resultaten av direktionens egen självständiga planering, till exempel framförandet av Trollflöjten. En sådan samverkan av externa uppdrag och intern planering tydliggör musikens funktion i stadens liv. Det är en musiktradition som inte är självklar men som sedan dess kontinuerligt karakteriserat musikkulturen i Härnösand fram till idag.

Denna tudelade funktion för Musiksällskapets verksamhet, med uppdrag i stadens officiella liv och med ett självständigt musicerande efter eget val, ställer fyra praktiska frågor i förhållande till repertoarval: om noter och instrument; om ekonomi och musicerande. Besvarandet av dessa frågor blir ämnena för de två avsnitt som följer som led i att ytterligare belysa frågan hur det var möjligt att uppfylla en så hög nivå i musicerande och musikliv.

I protokollet av den 21 maj 1844 anmälde conrektor Westman att det Gamla Musiksällskapets notsamlingar genom honom skänktes till "Mus. Öfn. Sällskapet". Spår av denna donation finns fortfarande i Härnösands Musiksällskaps rikhaltiga notarkiv, nu bevarat

på Riksarkivet i Härnösand.³⁴ Här fanns alltså redan under 1840-talet en början till den notsamling som sedermera över tid utökades och så småningom organiserades i kategorier som ger inblickar i repertoarval: symfonier, ouvertyrer och förspel; konserter, kammarmusik; körverk med orkester, körverk med piano; piano à quatre mains, piano och orgel, klaverutdrag, etc., i nuvarande bokstavsordning från Paul Abraham, Viktorias husar, till Erik Åkerberg, Kvintett, sammanlagt verk av 189 kompositörer.^{35, 36}

Genom donationen från det äldre musiksällskapet till det yngre fanns för Musiksällskapet vid 1840-talets början ett redan tillgängligt notmaterial. Planering av ny repertoar och notinköp var en fråga för direktionen. Protokollen ger besked, både om noter till enskilda verk och större notsamlingar. Här är två exempel från denna tid:

- Die Glocke, Christi 7 ord på korset (1845)
- Sex symfonier av Mozart, tre symfonier av Beethoven, en samling innehållande potpourris för mindre orkester under titeln "Casino" (1852)

Varifrån köptes noterna? Protokollen ger några svar: Den 6 juni 1849 fattade direktionen beslutet att köpa noter för 66 Riksdaler Banco årligen hos musikhandlare Hirsch, Stockholm, genom Anders Sidner. Sidner utnyttjade sina kontakter från sin tid i Uppsala och Stockholm.³⁷ Här fanns uppenbarligen ett avtal med musikhandlare Hirsch, men närmare besked om detta avtal ger inte bevarade protokoll eller räkenskaper. Dock erbjöd Hirsch, anger protokollet av den 26 november 1849, 15 % rabatt på sina noter.³⁸ Följande år, den 22 juni 1850, beslutade direktionen att upprätta ett kontrakt om noter med musikhandlare Hedbom, Stockholm, för ett lånebib-

³⁴ I kartotekets bokstavskategorisering, gjord i senare tid, återfinns dessa noter under bokstaven U: "Gammalt orkesterbibliotek för mindre orkester, defekta verk".

³⁵ De kompositörer som är representerade med flest verk är Beethoven 27, Mozart 26, Mendelssohn 21, August Söderman 19, Haydn 14, Ludvig Norman 12.

³⁶ Utifrån dateringar, inköpsår och konsertrepertoar skulle det vara möjligt att upprätta en föränderlig repertoar av verk framförda av Härnösands Musiksällskaps kör och orkester som en spegel av konstmusikens 1800-tal. Denna repertoar skulle spegla det intrikata nätverk av kommunikation och cirkulation som ligger bakom repertoarval och framföranden.

³⁷ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 6 juni 1849.

³⁸ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 26 november 1849.

liotek av musikalien.³⁹ Med detta företag blev det dock inget av, för redan den 2 september 1850 beskriver protokollet att musikhandlare Hedbom inte skickat någon katalog.⁴⁰ Därför skrinlades planerna på en lånerörelse på grund av Hedboms uraktlåtenhet. Dock hade det kommit ett nytt anbud: 17 symfonier, 15 ouvertyrer, sex Bachmotetter alla stämmor, från ett sterbhus i Stockholm genom musikdirektören C. Edv. Lövgrens förmedling. Den utförliga dokumentationen av detta beslut ger en tidsbild: Direktionen beslutade anta ”detta synnerligen billiga anbud” och ”med första post till Stockholm remittera den betingade köpesumman 50 Riksdaler Banco, mot det att musikaliena blifva med första ångbåtslägenhet hit öfversända.”⁴¹

Den musik som enligt direktionens beslut skulle framföras kunde alltså utgå från åtminstone fyra källor: de noter som Musikövnings-sällskapet övertagit från det tidigare musiksällskapet; önskemål om inköp av enskilda verk; avtal med musikhandlare om kontinuerlig leverans av noter; tillfälliga erbjudanden om större inköp. Betingelserna för notinköp och repertoarval belyser både aspekten centrum-periferi, det vill säga nothandeln mellan Stockholm och Härnösand, och betydelsen av enskilda aktörers nätverk och kommunikation i en etablerad struktur. Noter fanns tillgängliga internt i Härnösand eller inköptes externt. De musikhandlare som Sällskapet för Musiköfningar var i kontakt med genom Anders Sidner fanns alla i Stockholm. Avtal och betalningar sköttes brevledes, och noter sändes från Stockholm till Härnösand med den regelbundna ångbåts-trafiken. Förhållandet centrum och periferi, storstaden Stockholm och Härnösand, eller kanske snarare begreppet cirkulation, anger alltså betingelserna för nothandeln. Här fanns enskilda aktörer: direktionsmedlemmarna som i sammanträden planerade inköp och transaktioner; enskilda musikhandlare i Stockholm, som med olika erbjudanden inte bara svarade mot direktionens önskemål utan också kom med större erbjudanden om årliga avtal eller till och med om en början till en lånerörelse; Anders Sidner som var kontaktperson mellan punkterna i dessa transaktioner och rörligheten mellan dem. I denna cirkulation och i dessa nätverk fanns alltså ett antal enskilda aktörer i musikens tjänst, för att utveckla verksamheten och hålla hjulen i gång.

³⁹ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 22 juni 1850.

⁴⁰ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 2 september 1850.

⁴¹ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 2 september 1850.

Inköp av en "Flygel Piano-Forte"

För att ge en praktisk inblick i hur det var möjligt för Musiksällskapet att ansvara för den musikaliska verksamheten både i offentliga uppdrag och i egna konserter med soiréer vill jag belysa tre ytterligare aspekter i relation till repertoarval och noter. Ett av de första stora besluten för den nya direktionen var att planera för inköp av en "Flygel Piano-Forte".⁴² Beslutet, den 12 oktober 1842, blev att för detta ändamål göra en aktieteckning, som lån, 80 aktier à 10 Riksdaler.⁴³ Sidner fick den 25 april 1843 i uppdrag att köpa en Flygel Forte-Piano hos pianofabrikör Pehr Rosenwall i Stockholm med de medel som aktieteckningen givit.⁴⁴ Detta inköp gjordes inom kort, för redan protokollet av den 2 oktober 1843 beskriver planen för återbetalning till aktietecknarna: denna avbetalning skulle ske med de medel "som Sällskapets Cassa under årets lopp kunde förvärfua". Beslutet blev mer detaljerat:

Beslöts att soiréer skulle under det kommande året, likasom under sistförflutna vintern hållas, samt skulle Herr Räntmästaren Tjernberg anmodas att dervid biträda vid de ekonomiska Arrangementerna.⁴⁵

Detta inköp var en stor investering att döma av direktionens noggranna hantering och dokumentation. Musiksällskapet behövde en flygel, vilket i sin tur betyder att ett sådant instrument inte fanns någon annanstans, varken i kyrkans, gymnasiets eller lärarseminariets ägo. Tillvägagångssättet med aktieteckningen anger dels att det fanns en borgerlighet med god kassa till vilken myndighetspersonerna i sällskapets direktion kunde vända sig med önskemål om aktieteckning, dels att dessa borgare var positivt inställda till att betrygga musiksällskapets verksamhet med denna investering.

Att flygeln kunde avbetalas inom ett par år genom sällskapets egna intäkter blev möjligt främst tack vare anordnandet av soiréer, och jag återkommer till dem längre fram. Musiksällskapet ägde inte bara flygeln utan även ett antal andra musikinstrument, framför allt stråkinstrument – violiner, två altfioler och en cello – som även

⁴² Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 12 oktober 1842.

⁴³ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 16.

⁴⁴ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 25 april 1843.

⁴⁵ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 2 oktober 1843.

utnyttjades i skolans undervisning.⁴⁶ Dessutom blev med tiden notsamlingen allt större. Ett notskåp skulle tillverkas, meddelar protokollet av den 25 april 1843;⁴⁷ en "quintette notställare" skulle köpas in, en katalog över sällskapets musikalier skulle upprättas och en portfölj skulle inköpas till sekreteraren för att förvara protokoll och andra handlingar.⁴⁸

Uppenbarligen ansåg direktionen ganska snart att det ekonomiska ansvar som ägandet innebar blev alltför tungt för ett enskilt sällskap, och man vände sig därför den 18 maj 1844 med ett erbjudande till "Maxime Venerandum Consistorium i Hernösand", det vill säga den kyrkliga myndighet som idag skulle motsvaras av stiftets Domkapitel, under vilken vid denna tid både kyrka och skola sorterade.⁴⁹ Bland Musikövningssällskapets "directeurer" fanns, som redan nämnts, de ledande företrädarna för kyrka och skola. Efter en noggrann ekonomisk redovisning av Musikövningssällskapets tillgångar i form av instrument, inventarier och noter framför direktionen sitt förslag, att "till härvarande läroverk förära Sällskapets Instrument samt samling af Musikalier enligt bifogade katalog". Till erbjudandet hör tre villkor: 1. om sällskapet upplöses innan flygeln helt återbetalats, övertar konsistoriet denna skuld; 2. sällskapet skall för sina övningar och konserter fortsätta att begagna instrument, musikalier och lokaler kostnadsfritt; 3. musikläraren har tillsyn av instrument och musikalier med tillägget att flygeln inte får användas av nybörjare.⁵⁰

Denna skrivelse, författad av sekreteraren Carl Erhard Berlin, undertecknades av samtliga direktörer, vid detta tillfälle "E. J. Westman, F. Åkerman, Jon. Ad. Westman, Erik Almquist, Paul Aug. Ecksell, Ing. Ritzén, And. Sidner, H. Schmidt". Konsistoriets beslut kom den 26 juni 1844. Det har två delar. Man anslog 100 Riksdaler banco ur inventariefonden för att avsluta betalningen av den återstående skulden för flygeln, och det noterades att sällskapet med egna medel redan avbetalat så mycket av den ursprungliga köpesumman, 825 Rdr Banco, att det endast återstod mellan 80 och 90 Rdr. Om själva förslaget beslutade konsistoriet:

⁴⁶ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 8.

⁴⁷ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 25 april 1843.

⁴⁸ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 22 februari 1851.

⁴⁹ Sällskapet för Musiköfningar, Brev till Consistorium, 18 maj 1844.

⁵⁰ Sällskapet för Musiköfningar, Brev till Consistorium, 18 maj 1844.

Till Høiørre Vennerandem Consistorium i Hørnösand

Det Sällskap som härständer under 3de års tid varit i verksamhet, med syfte att lifas och höja smak för Musiken, såsom varande ett af bildningens medel, anställer genom dess Director för påkalla H. U. Consistorium uppmärksamhet på det ämne, som utgör föremål för denna framställning.

Nedan vid Sällskapets förste stiftande insågs behöfvet af att Sällskapet anskaffa ett fullgott Fortepiano för att vid Sällskapets öfningar begagnas. Medel till inköp därav samlades dels genom Concertus gifvande och dels genom en Skildrestekning på ett Sällskaps för 1 år sedan sag sig i tillfälle att inköpa den uti egande goda Instrument med en Summa af 826 Rde Banco. Under tiden har Sällskapet däremot beredt sig utväg att inköpa Musikalien, dels erhållit gifvor af enstökade medlemmar så att härigenom och förnämligast genom en rydigen skedd föräring af ett härvarande äldre Musikallskaps musikaliske förvård, Sällskapet en ägande samling af Musikalien kan anses i värdt uppgå till 100 Riksdaler Banco.

Med dessa tillgångar och utgiften att snart kunna döda den skuld af 468 Riksd. 3de, hvori Sällskapet ännu hafva till dem som för Fortepianot inköp teknat skulder, skulle således Sällskapet väl kunna anse sin framtidige existens i ekonomiskt hänseende bekiäftad, men vid åtanke härpå att dess fortgående verksamhet hufvudsakligen beror af personligheten och att tillfälliga förändringar härtillnär måjligen kunna på längre eller kortare tid förorsaka att stillstånd har Sällskapet ansett sig icke säkare kunna fullgöra primitiva afsigten med dess stiftning, som att söka göra tillfällen till musikalliska öfningar och prestationer i så måtto obecande af nyssnämnda måjligen förändringar, att de materiella tillgångarne besidas en fortgående säker och sammanhållande värd.

Detta ändamål åter anser Sällskapet sig tillförlikhetligen kunna vinna, derel H. U. Consistorium skulle behaga antaga det anbud Directoren härmed tilltalar är att anse framställa, eller att

Det i förestående memorial gjorda anbud fann Consistorium antagligt och för läroverkets båtnad, hvarom direktionen genom dess närvarande ledamot vicarierande Dir. mus. magister Sidner underrättas, och uppdragit åt honom tillika, att emottaga och noggrant vårda ifrågasvarande instrument samt musikalier.⁵¹

Protokollen visar hur den formella hanteringen gick till mellan Musiksällskapets direktion och konsistoriet, och i dem formuleras de noggrant genomtänkta villkoren för att säkerställa sällskapets framtida verksamhet. Konsekvenserna av detta beslut belyser det nära samarbete som rådde mellan sällskapets verksamhet och konsistoriets, det vill säga läroverkets och kyrkans. Detta samarbete konsoliderades nu. Sällskapets verksamhet, kyrkans myndighet och gymnasiets musikundervisning närmade sig varandra. Att Anders Sidner fick uppdraget att verkställa detta beslut visar också att det begränsade antalet personer verksamma i musiksällskapet också hade befattningar i skola och konsistorium – de satt alltså på flera stolar i residensstaden och utgjorde den borgerliga offentlighetens framkant. Som konsistorienotarie var Anders Sidner, med nutida språkbruk, konsistoriets administrative chef. Beslutet tryggade Musikövningssällskapets fortbestånd och reglerade relationen mellan detta sällskap och kyrkan.

Myndighetsutövningen och den formella hierarkin i dessa transaktioner upprätthölls i skrivelsens kurialstil. Här är inledningen:

Det sällskap som härstädes under 3ne års tid varit i verksamhet, med syfte att lifva och höja smak för Musiken, såsom varande ett af bildningens medel, anhåller genom dess Direktion få påkalla M. V. Consistorie uppmärksamhet åt det ämne som utgör föremål för denna framställning.

I en och samma mening lyfts här musikens betydelse för social gemenskap och musikkultur, ja, musiken som ett medel för bildning, och musiksällskapets idealistiska mission att skapa och utveckla en musikkultur i samverkan mellan musiksällskapets orkester och kör och skolans musikundervisning. Skola och borgerlig allmänhet sammanfogades i ett gemensamt musikaliskt projekt. Den sirligt språkliga form

⁵¹ Consistorium i Härnösand, Beslut antecknat som tillägg till brevet ovan, 26 juni 1844.

i vilken detta ändamål uttrycks understryker både den makt och den myndighet som ligger bakom ambitionerna och den hierarki i vilken residensstadens musikliv inordnades. Den musikaliska verksamheten gav bildningsbegreppet ett innehåll och blev ett medel för att uppnå bildning och därigenom erhålla symboliskt kapital.⁵²

Ekonomi och medverkande

Tre praktiska frågor återstår för förståelsen av hur det var möjligt att genomföra det ambitiösa konsertprogram som Musikövningssällskapet började sin verksamhet med under 1840-talet. Frågorna handlar om ekonomi, hur pengarna räckte till, samt om medverkande. Den musikaliska verksamheten under 1840-talet byggde på samverkan i musikens tjänst. I musiksällskapets ledning fanns länet, stadens, kyrkans och skolans överhuvuden. Musikverksamheten blev på det sättet en naturlig samlingsplats för den offentliga borgerligheten, över eller bortom fögderigränserna. Musiklivet blev ett sätt att identifiera, konsolidera och sammansvetsa borgerskapet.

Musiksällskapet hade relativt god ekonomi för sin verksamhet. Detta märktes till exempel vid inköpet av flygeln. Aktieteckningen, 80 aktier à 10 Riksdaler Banco blev snart fulltecknad av ledande personer i det lokala nätverket. Bucht berättar att landshövdingen tecknade tio aktier, grosshandlare Kempe fem, rådmän A. M. Edin tre och ett trettiotal andra personer, bland dem biskop Franzén, två eller en.⁵³ Dessutom kunde den största delen av denna aktieteckning återbetalas inom ett par år.

I vilken form musicerade man? Direktionsprotokollet från den 28 november 1842 refererar till "Soiréerne", i bestämd form plural, som ett redan känt fenomen: "Thée-servering skulle anställas vid Soiréerne. Hela behållningen af samtliga Soiréerne aflämnades till Herr Casseur Schmidt."⁵⁴ Soaréerna var en konsert- och umgängesform som hade tillämpats även i det gamla musiksällskapets verksamhet. En "Soiré" var en konsert med musiksällskapets orkester, solister och kör, och efter den blev det servering och dans. Dansmusiken skötte gymnasisterna. Soaréerna var omtyckta, och man kunde till och med

⁵² Sedd i en större teoretisk kontext anknyter denna musikaliska verksamhet till Norbert Elias civilisationsteori. Se Norbert Elias, *Sedernas historia* och *Från svärdet till plikten* (Stockholm: Atlantis, 1989, 1991).

⁵³ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 15.

⁵⁴ Sällskapet för Musiköfningar, Protokoll, 28 november 1842.

ha abonnemang på ett antal soaréer. Under året 1842 anordnades åtminstone fyra soaréer. Sidner berättar i brev till sin fästmo Charlotte Norinder, 30 mars 1842:

Utom mina vanliga göromål håller jag nu som bäst på att repetera och bråka till vår första musik- och dans-soirée, som blir den 10:de april. Hade jag trott att så mycket bråk och besvär skulle erfordras för denna tillställning så tror jag att jag hade låtit hela saken vara för i år.⁵⁵

Sett till sällskapets ekonomi var det värt mödan. Aktieteckningen för flygelinköpet avbetalades i huvudsak genom sålda entrébiljetter för soaréerna, skriver Bucht.⁵⁶ Biljetter till en soaré kostade 24 skilling, eller 48 skilling, det vill säga 1 Riksdaler, för två. Soaréerna drog en stor publik. Till den första, den 10 april 1842, kom över 150 personer, meddelar Sidner i sitt brev, och till den andra, den 1 maj, kom 174 personer, ”något ovanligt här i Hsd”.⁵⁷ Det var en stor publik, 6 % av stadens dåvarande befolkning, vilket skulle motsvara 9 000 personer i Stockholm vid denna tid. Konserter och soaréer vände sig till dem som hade råd, alltså personer i det borgerliga befolknings-skiktet. Om entréintäkterna adderas och ställs i relation till flygelpriset, 800 Riksdaler, blir inkomsterna från framför allt soaréerna en betydande del av sällskapets ekonomi.

Intäkterna från konserterna och soaréerna gav till och med ett överskott. Detta överskott användes till välgörande ändamål. Protokollen ger besked att en del av behållningen skulle gå till Arbetsskola för fattiga flickor.⁵⁸ Summan specificeras i nästa protokoll: Av 120 Riksdalers behållning från tidigare soaré skulle 50 Riksdaler genom Doctor Norrman lämnas till Arbetsskolan för fattiga flickor.⁵⁹ Soaréplanerna fortsatte, och pengar skulle även nu lämnas till ”bemälda flickskola”. Inte hela behållningen dock: ”[Å]terstoden reserveras för Sällskapets eget behof och användes till liquiderande af åtskillige skulder.”⁶⁰ Planerna var ambitiösa: för vintern 1850–1851 beslutade direktionen att arrangera en abonnemangsteckning för sex soaréer.

⁵⁵ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 22.

⁵⁶ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 18.

⁵⁷ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 22.

⁵⁸ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 26 november 1849.

⁵⁹ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 22 december 1849.

⁶⁰ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 20 november 1850.

Musiksällskapets ekonomi var alltså god. En slutsats är att borgerligheten stärkte sin ställning genom filantropi i den tidens klass-samhälle. En musikkultur och en musikbildning skapades här för dem som hade tillgång till den.

En annan slutsats är att samverkan med skola och utbildning medförde att man kunde nå och få medverkande i kör och orkester. Samtidigt var det ett sätt att bredda deltagandet och ge en musikalisk fostran. Gymnasisterna biträdde med dansmusiken vid soaréerna, anger ett protokoll.⁶¹ En soaré bestod ju av en mer formell konsertdel med kör och orkester samt med kammarmusikaliska ensembler, följd av en friare del med tespervering och dans.

Vilka instrument spelade gymnasisterna på och vilken musik spelade de? Hur hade de lärt sig att spela i gymnasiet? Här öppnar sig ett område där Härnösands Musiksällskaps rika arkiv inte ger tydliga svar, eftersom dansmusiken inte i samma utsträckning finns bevarad i noter. Instrumentundervisningen i gymnasiet ledde ändå fram till att gymnasister kunde spela dansmusik i ensembler. En fråga inställer sig om sällskapet drog en ekonomisk fördel av att gymnasisterna spelade dansmusik utan ersättning som en del av skolarbetet. Här ger dock protokollen lugnande besked. Redan den 25 april 1843 beslutade direktionen att behållningen av "en Soirée skulle gifvas åt de med Dansmusiken biträdande Gymnasisterne."⁶²

Anders Sidner beskriver i ett brev till Josephson sin egen planering och sin egen omsorg inför en vårsoaré år 1842:

Tänk dig nu att jag skulle först spela violoncell i violinquartetten, dernäst sjelf accompagnera alla sångnummer, sjelf spela solo på violin, och det med en ovan och stundom osäker accompagnatör, dessutom vara med vid inöfningen af alla numrorna från det första till det sista. Tänk dig dessutom att de flesta af de biträdande (i synnerhet flickorna) är alldeles ovana vid att offentligt uppträda och i följe deraf mycket rädda, så ser du lätt att jag nog haft att bry mitt hufvud med och att jag nu har allt skäl till glädje öfver att det väl och lyckligt är öfverståndet. När vi nu hade bestämdt 6 numror till hvarje soirée, så finner du lätt att tiden af 3 veckor dem emellan var fullt uptagen af samma bråk ånyo.⁶³

⁶¹ Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 25 april 1843.

⁶² Härnösands Musiksällskap, Protokoll, 25 april 1843.

⁶³ Bucht, *Härnösands Musiksällskap 1842–1942*, 23.

Soaréerna blev uppenbarligen det möjligas konst. Tack vare Sidner och hans oavslåliga verksamhet, tack vare god planering från Musiksällskapets direktion, och med den auktoritet som direktörerna besatt, som ledande representanter från länets, kyrkans och skolans ledning, blev konserterna och soaréerna pedagogiska tillfällen att etablera och utveckla ett musikliv som engagerade elever, amatörer och professionella, och som också lockade en stor publik. Dessutom blev musicerandet under 1840-talet ekonomiskt framgångsrikt.

På detta sätt formades en musikkultur och en musiktradition i Härnösand. Det blev helt enkelt ett lyckat företag. Individens personliga engagemang och samverkan mellan strukturer och funktioner under 1840- och 1850-talets Härnösand förklarar hur det var möjligt att forma och upprätthålla det musikliv som Härnösands Musiksällskskaps verksamhet ger exempel på.

Hur var det möjligt? Sammanfattning och reflektioner

Utifrån repertoar från Härnösands Musiksällskskaps första decennium undersöks i kapitlet hur det var möjligt att hålla en så hög nivå och så stor omfattning av repertoar som styrelsens bevarade protokoll demonstrerar. Denna empiriska undersökning utgår från Härnösands position i 1840-talets borgerliga samhälle. Jag diskuterar modeller för denna analys och finner att de finmaskiga nätverk mellan individer och samhällsfunktioner som möjliggjorde denna ambitiösa målsättning kan beskrivas utifrån en bild från växtriket, nämligen samspelet mellan svamparnas mycel och trädens rhizomer, för att understryka rörligheten och cirkulationen, lokalt, regionalt och nationellt, som möjliggjorde musiklivet i Härnösand.

Den lokala förankringen utgår ifrån en beskrivning av Härnösand som residens-, stifts- och skolstad, en knutpunkt och ett regionalt centrum för förvaltning och myndighetsutövning i hela Norrland, för det svenska samhällsbygget i mitten av 1800-talet.

Analysen har fyra avdelningar: I den första diskuteras den auktoritet och den myndighet med vilken verksamheten kunde bedrivas i samverkan mellan företrädare för länets, stiftets och skolans förvaltning. I denna avdelning understryker jag de enskilda personernas betydelse i ledningen och utvecklingen av verksamheten, framför

allt Anders Sidner. Den andra avdelningen diskuterar musiklivets organisation och framväxt utifrån ett väl dokumenterat exempel, framförandet av Trollflöjten i november 1842, och det samspel av samhälleliga funktioner som möjliggjorde detta framförande.

De tredje och fjärde avdelningarna dyker ner i den musikaliska praktiken för att förklara hur det var möjligt att utveckla och upprätthålla ambitionen i musiklivet. Den tredje avdelningens materiella analys utgår ifrån direktionens ambitioner med aktieteckning för att inköpa en flygel för verksamheten, ett unikt instrument i den tidens Härnösand, och också utifrån inköp och tillhandahållande av andra instrument, partitur och noter, liksom överlåtandet av detta omfångsrika inventarium till konsistoriets ansvar. Den fjärde avdelningen ger en överblick över Sällskapets relativt goda ekonomi och hur det var möjligt att bedriva en verksamhet som faktiskt gav ett visst överskott att användas till välgörande ändamål. Konserter i form av soaréer blev den huvudsakliga formen för den egna verksamheten.

Förutsättningen för Härnösands Musiksällskaps verksamhet var de finmaskiga nätverk som enskilda personer initierade och som organiserades i Musiksällskapets direktion. Nätverken relaterade till de samhälleliga förvaltningsstrukturerna i Härnösand. Detta blir en relevant beskrivning av den musikkultur och det musikliv som växte fram i borgerlighetens Härnösand. Sådana nätverk gjorde det möjligt, ekonomiskt och organisatoriskt, att utveckla och upprätthålla en ambitiös musikalisk verksamhet.

En undersökning av de olika musikaliska sällskapens verksamhet i Sverige under 1800-talet skulle ytterligare belysa denna finfördelade modell för den regionala musikutövningen i landet. Här finns enskilda forskningsinitiativ, som denna antologi visar, men ingen övergripande diskussion eller analys. För framtida forskning finns mycket outforskat material att tillgå i regionala arkiv. Framväxten av musiklivet i Sverige är en del av en europeisk kontext. Att utsträcka undersökningen av det regionala musiklivet till en komparation i internationella nätverk skulle göra forskningen än intressantare. Även om den skulle bli mer svårfångad, skulle den för musiklivets utveckling kunna bli i linje med till exempel Eric Hobsbawms europeiska historieskrivning.

I min analys prövar jag en metafor från växtriket, samspelet mellan svamparnas mycel och trädens rhizomer för att illustrera ömse-

sidig hjälp och ömsesidigt stöd. Om kommunikation och rörlighet mellan individer utgör själva mycelet, vad är då trädet? Musiklivets utveckling som sammansvetsande element i den borgerliga offentligheten eller rent av själva musiken? Jag vill gärna tänka att verksamheten utvecklades i musikens tjänst.

Källor och litteratur

Källor

Riksarkivet i Härnösand

Härnösands Musiksällskaps arkiv

Protokoll (A1):

Inkomna handlingar (E):

– Sällskapet för Musiköfningar. Brev till Consistoriet.

18 maj 1844

Sidnerska Släktarkivet

Litteratur

Ahlbeck, Bengt (1998). *Musikdirektör Anders Sidner: Musikundervisning och musikliv i skolestaden Härnösand 1840–1870*. Stockholm: Kungliga Musikhögskolan.

Bourdieu, Pierre (2000). *Konstens regler*. (Översättning: Johan Stierna.) Stehag: Symposion.

Bucht, Torsten (1942). *Härnösands Musiksällskap, 1842–1942*. Härnösand: Centraltryckeriet.

Elias, Norbert (1989, 1991). *Civilisationsteori, del 1: Sedernas historia; Civilisationsteori, del 2: Från svärdet till plikten*. (Översättning: Berit Skogsberg och Dag Malm.) Stockholm: Atlantis.

Habermas, Jürgen (2003). *Borgerlig offentlighet; kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*. (Översättning: Joachim Retslaff.) Stockholm: Arkiv.

Hobsbawm, Eric (1996). *The Age of Revolution 1789–1848; The Age of Capital, 1848–1875*. London: Vintage.

Wik, Harald (1981). *Härnösands historia, del III, 1820–1920*. Härnösand: Centraltryckeriet.

Wohlleben, Peter (2016). *Trädens hemliga liv*. (Översättning: Jim Jacobsson.) Stockholm: Norstedts.

